

Tapintat, figyelem, habitus

A 90 ÉVES FRIED ISTVÁN PORTRÉJÁHOZ

Mindig nehéz kérdés a komparatistikáé, nemcsak a mindenkori hivatása és mibenléte okán, de a diszciplína útjainak követhetősége értelmében is. Mert ma talán még az sem látható, hogy a nemzeti irodalmak kapcsolatai helyett az egymással nem is érintkező kultúrák konfigurációira kiterjesztett „planetáris” (Spivak) kérdezőmód vagy a telepoiészisban (Derrida) rejlő irodalmi potenciál meghozza-e a diszciplína tényleges, sőt tartós feltámadását. Ideértve azt is, hogy egyáltalán – miként alakul az összehasonlító, illetve a magukat szintén újraértő világirodalmi stúdiumok viszonya. Ráadásul a régiókban néhány évtizede még kezdeményezőnek számító hazai komparatistika – néhány kiváló képviselőjétől eltekintve – átengedte az újabbfajta artikulálódás terepeit a cseh és a lengyel komparatistikának. A közvetlen térségi komparatistikának van azonban egy olyan vonulata, amelyet nemzetközi színvonalon lényegében egyedül kollégánk és barátunk, Fried István képvisel. Mondhattam volna ágazatot is, de ezzel máris szűkítettem volna azt a (hatás)történeti és kultúrmorfológiai tartományt, amelyben Fried nagy-szabású munkássága kibontakozott. Itt nemcsak arról van szó, hogy ritkaságszámba menne az a komparatista, aki Kazinczy Ferentől Tandoriig úgy publikált volna jelentős munkákat hazai klasszikusokról, hogy közben a kelet-közép-európai irodalmak legjobb értelmezői közé is számítana. Ez önmagában is kivételes teljesítmény, de ami Fried regionális komparatistikájának külön többletet kölcsönöz, az az, hogy összehasonlító vizsgálatai során kivételes formában tudta érvényesíteni azokat a kultúrtörténeti összefüggéseket, amelyek még e különösebben nem nagy kiterjedésű, de hatalmas szellemi potenciált felhalmozó régió irodalmaiban – ütemkülönbségekkel, szociális szerkezeti eltérésekkel és szemléletformai változatossággal – nagymértékben alakították a mindenkori irodalomalkotás feltételeit. A Monarchia művelődéstörténeti örökségétől a térség zenei és képzőművészeti arculatának tanulságos sokféleségéig. Ez a munkásság nem itt és nem e terjedelemben mérhető fel, a fentiekkel csupán emlékeztetni szerettem volna arra, hogy Fried portréjának megrajzolásakor olyan kutatói, tanári és kollegiális jellemzőket is komolyan kell mérlegre tenni, amelyek egy ekkora terjedelmű írásos életmű megalkotását lehetővé tették.

Azzal nyilvánvalóan nem mondtunk sokat, hogy az ilyen filológus mindennapjainak világa a szüntelen szövegmunkától a levéltárakon és múzeumokon át a *Musikverein* rendszeres látogatásáig kell, hogy terjedjen. Némi

profán egyszerűsítéssel szólva – az ilyen filológia sűrített értelmiségi életformát kíván meg, melynek aligha a gyakorlatiasság a legszembeötlőbb jellemzője. Inkább olyasmi, mint amikor véletlenül akár az utcán találkozol össze vele és észre sem veszed, hogy másfél órája álldogáltok már ott a napon – például Hofmannsthal és Richard Strauss kapcsolatának részleteiről beszélgetve. És közben még egyikőtök sem akar továbbállni.

Amikor a rendszerváltozás után a régi formában próbáltuk folytatni a zágrábi egyetem világirodalmi intézete és a Ménési út közös konferenciáit, az első után Žmegač és Flaker azt kérték, inkább az ELTE-vel – úgy értve, az ÖH-tanszékkal – folytatnák az együttműködést, mert kiemelkedőnek és új-szerűbbnek találták az onnan előadó fiatalok írásait. (Volt kockázat az ő „bevetésükben”, de eszerint még ez is megérte.) Innen fogva a mi küldöttségünkben Fried, Tamás Attila s olykor Szajbély Mihály mellett legnagyobb-részt a tanszék legfiatalabbjai és doktoranduszai tették ki a többséget.

Nem állítanám, hogy Tamás Attila amolyan gyakorlatias ember lett volna, de amikor az abbáziai Adriaticban valahogy kizárta magát a szobájából, nem hagyta, hogy lemenjünk a portára segítségért, hanem a szomszéd szoba erkélyéről minden további nélkül átlendült a sajátjára és benn azután meg is találta az ajtóban felejtett nyitó-záró kártyát. A mi rémült fiataljaink földbe-gyökerezett lábbal nézték a nem mindennapos mutatványt – mire Fried megnyugtatta őket: semmi gond, Attila egyetemi-válogatott tornász volt fiatal korában... Ez maga még csak annak a hatalmas információs tudásnak volt a része, amellyel órákon át akár anekdotákkal is el tudta szórakoztatni a közönségét. (Ezek nagyon tanulságos adalékai a 60/80-as évek irodalomtudományi életének, de hiába kérleltük, írnia meg legalább egy részét, mindig elutasította. Nem ér rá...) Voltak ennél cifrább helyzeteink is, persze. A kilencvenes években a kutatócsoport finanszírozása azt is megengedte, hogy kisbusszal menjünk Abbáziába, majd utóbb Lovranba. Amikor az egyik többnapos konferencia után éppen hazafelé voltunk útközben, fényes Mercedesünk (amely miatt kínosan mentegetőznöm is kellett a vendéglátóknál, hogy valójában már 10 esztendő) gyanúsán lassulni kezdett, majd szomorúan bólogatva meg is adta magát a leállósávban. Hívóoszlop nem lévén a közelben, arra jutottunk, a lányok egyike leint egy autót, majd Friedet (társági nyelvtudás!) beültetve az első benzinkútnál csak lesz mód egy sárga angyal kirendelésére a helyszínre. Jó egy óras várakozás után jött is Pista vissza az angyallal. (Azért az nem mindennapos látvány: Fried öltönyben, nyakkendőben tanács-talan tekintettel egy kisteherautó koszlott szerelőülésén...) A mi sofőrünk addigra nagyjából kiderítette, hol lehet a hiba, mindössze az volt a gond, hogy ezt meg is kellett volna értetni a hóhértermetű horvát szerelővel. Aki, ugye, semmilyen más nyelven nem beszélt. Akkoriban nem voltak web-szótárak a telefonokon, így Friednek az lett a feladata, hogy vélhetőleg – de nem bizonyosan – gyűjtáelosztó-cserét kell kérnie a horváltól. Minthogy azonban a

kifejezés aligha fordult elő Gajnál vagy Kukuljevicnél, fogalmunk sem volt, hogyan lesz ebből szóértés. Mert a mi sofőrünk ugyan mutogatott ide-oda, de ez valahogy nem találkozott a horvát kolléga egyetértésével. Máig nem tudom, hogyan oldotta meg, de valamiféle géptechnikai körülírással – horvát, cseh, lengyel és orosz szavak közt keresgélve – Pista végül célba juttatta a horvát kereső műveleteit – és nagyjából kétórás késéssel indulhattunk tovább. Végig rettegve, hogy a láthatóan nem gondosan felkészített Sprinter következő hibája okvetlenül csak majd Letenye után álljon elő, mert kétszer ugyanabban a sikerben nem lehetett bízni.

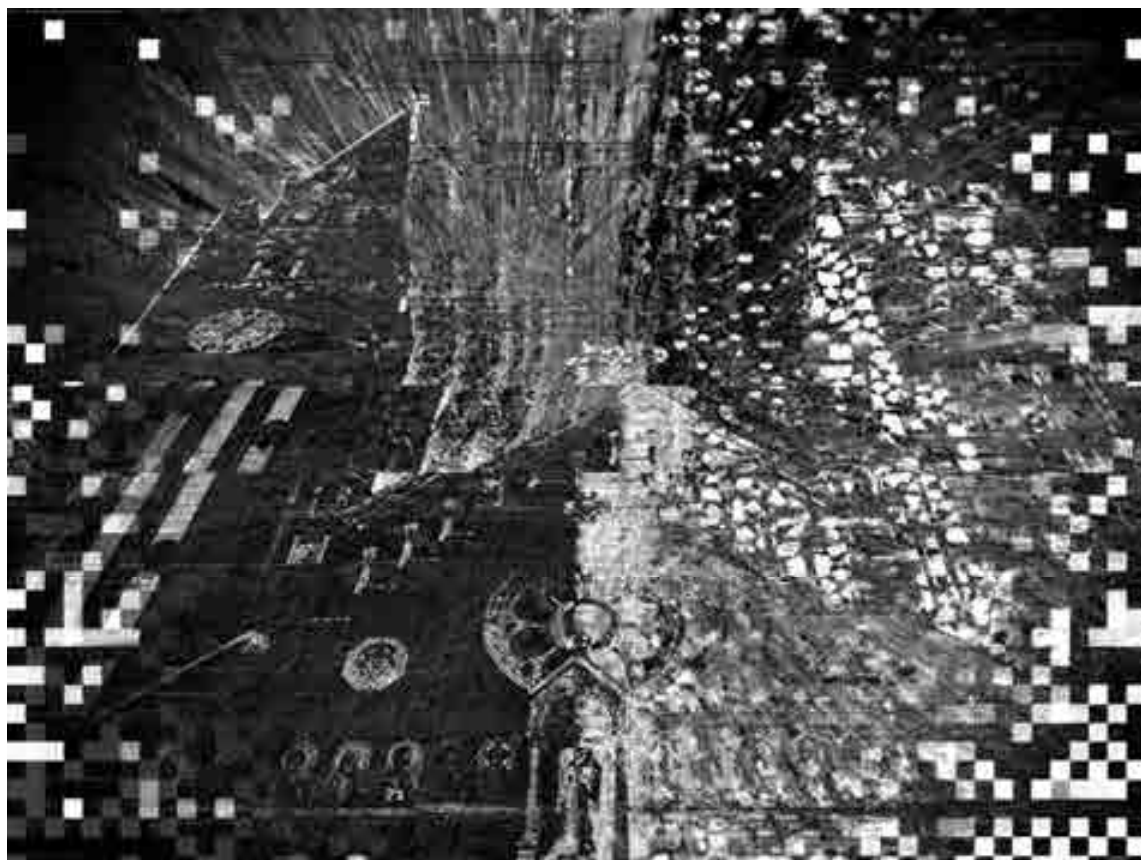
Talán 1996-ban vagy 97-ben ennél is bonyolultabb helyzetbe keveredtünk – ezúttal egy szép késő nyári vasárnap reggelen Fiumében. Reggeli végeztével a vendéglátóink taxikat kértek a hotel elé, mondván, Fiuméből 10-kor indul gyorsvonat Zágrábba, így még egy pályaudvari kávézással együtt is kényelmesen elérjük az onnan induló szerelvényt. Fiumében fél tíz körül viszont kiderült, hogy valamilyen vágányprobléma miatt a vonat mégsem innen, hanem a nagyjából 30 kilométerrel arrébb fekvő helység, bizonyos Fužine állomásáról indul majd. Arról is tájékoztattak, hogy mindez csak 12.00 körül következik be és a pályaudvar előtti téren várakozó két autóbusz viszi át oda a vonat utasait 11 és 11.30 között. Mondták, nyugodtan rakjuk be a csomagjainkat a buszok egyikébe, majd szólnak időben az indulásról, mindenestre messze ne menjünk az állomás előtti térről. Miután a csomagjainkat beraktuk a nagyjából üres buszok első üléseire, Attila valami okból mindjárt benn is maradt a kocsiban, Pista nézelődni kezdett a szegedit idéző állomásépület körül – mi négyen meg, tekintve a hosszú várakozási időt, a kantinba indultunk kávézni. Az idő azonban nem telt gyorsan, a kávék után, mitagadás, beszélgetés közben sor került néhány „lozára”, travaricára is.

Eközben kint viszont az egyik busz sofőrje, történetesen azé, amelyikben a csomagjaink még az üléseken heverték, úgy döntött, hogy van már nála annyi utas, hogy nekiinduljon Fužinéba. Se szó, se beszéd, bezárta az ajtót és indult. Az addigra már a szintén a buszon ülő Fried Pista próbálta jelezni neki, hogy vannak itt még utasok, szólni kéne nekik az idő előtti indulásról. A sofőr azonban megnyugtatóan mindenkit, hogy a kinn kószálókat majd elhozza a másik autóbusz. Ő már nem vár a hőségben tovább. Mi bentről hallottuk, hogy indul valamelyik, ezért gyorsan kiegyenlítve a számlát igyekeztünk vissza a buszparkolóba, de csak azt láttuk, hogy bizony éppen a mienk az, amelyik határozott tempóban, vagyis már utolérhetetlenül távolodik a térről. Jegyek, igazolványok, útlevelek és egyéb dokumentumok híján eléggé ki voltunk hát szolgáltatva a körülményeknek, de a másik busz sofőrje belátta, jobb, ha ezek nélkül is elvisz minket, mert ha itt mégis hatósági segítséggel kellene tisztázni a jogosultságokat, identitásokat, addigra az expressznek híre-hamva sem lesz Fužinéban. Mondanom sem kell, bennünk meglehetősen szorongás kísérte a jó félórás utat.

Megérkezve a kietlen kis állomásra csak azt láttuk, hogy az indulásra kész vonat előtt Fried Pista az indítótárcsás vasúti tisztet feltartóztatva hevesen integet felénk, hogy fussunk, mert ez itt indítaná a vonatot. Attila elmondása szerint távollétünkben az történt, hogy Fužinéba érkezve az utasok beszálltak a vonatba, a busz sofőrje meg jobb híján kirakta a gazdátlan csomagjainkat az állomás elé. Legyen aztán, ahogy lesz. E mediterrán nagyvonalúság láttán Pista elkezdte egyenként áthordani a csomagokat a vonathoz... Néhány árnyékban álldogáló vasutas amolyan tompa érdeklődéssel nézte a kétségbeesett akciót, mire Pista ellentmondást nem tűrően afféle csatárláncba(!) állította őket – és így juttatta el rajtuk keresztül a csomagokat a szerelvényhez, ahonnan aztán maga hordta fel egyenként mindet egy szabad fülkébe. Volt okunk némi szégyenkezésre, az biztos, de amint bocsánatkérőn magyarázni kezdtük a helyzetünket, Pista felderült arccal, csaknem vigyorogva leintett bennünket: „De hát végül megoldottam, nem?” Odaértve a maga parancsnoki fellépését is ezzel lényegében amolyan csínytevésévé ártatlanította az epizódot.

Amikor aztán Zágrábban átszálltunk a pesti vonatra, öt perccel indulás előtt, hogy a történet szépen kikerekedjék, Vajda Karcsi (akkor még nem rektora az ORZSE-nek) célzott akasztófahumora Attilát is szóra bírta. Mert amikor jó hangosan azt javasolta, „hát akkor most még ki is szaladhatnánk egy sörre a kantinba” – Attilát a jól érthető önirónia bocsánatkérő indexei ellenére is elhagyta a humorérzéke. Itt már szigorú aggályossággal csak annyit fűzött a mondathoz, hogy „az eddigiekre való tekintettel ez most nem volna jó ötlet”.

Nekünk, akik részesei voltunk ezeknek a történeteknek, különösmód mégsem úgy merült fel a tapasztaltak kérdése, mint hogy „nem is gondoltuk volna, hogy Fried ilyen gyakorlatias is tud lenni!” Ahogy mindez végbement, annak nem sok köze volt a köznapi értelemben vett gyakorlatiassághoz. Sok olyan kollégát ismerünk, aki úgymond minden helyzetben „feltalálja magát”, sőt, mindig van nála tű, cérna, olló, pillanatragasztó vagy iránytű. Inkább olyasvalami rendeződött hozzá Fried Pista korábról eszerint csak felületesen ismert arcképéhez, amit a Bourdieu-féle finom különbségekben tettenérhető habituális mintázatnak nevezhetnénk. Mert itt pontosan olyasvalami történt meg velünk, ami nem a gyakorlatiaság tapasztalata volt. Sokkal inkább annak esete, ahogyan a gyakran humán stílusként félreértett *habitus* nem a szubjektum birtokában lévő, kész magatartási arzenálnak bizonyul, annak megfoghatatlan interakcionális helye, ami mindig pontosan nyilvánítja meg a valaki és a dolgok, az én és a másik közti viszonyok – ez esetben az eredendő tapintat és figyelem kiművelte – formájának működését.

2024. szeptember